

ОТЧИТАНЕ ПРИНЦИПА НА АКТИВНАТА
КОМУНИКАТИВНОСТ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО ПУНКТУАЦИЯ
НА СТУДЕНТИ РУСИСТИ
(Завършващ етап от обучението)*

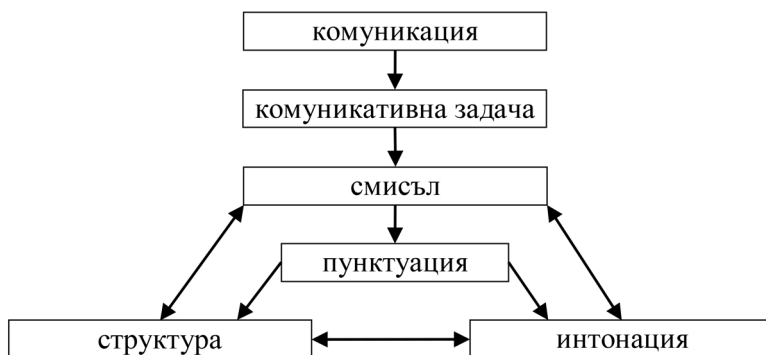
Структурата на комуникацията в съвременното общество все повече се усложнява. Това е предизвикано от увеличаващия се брой на нейните компоненти и установяването между тях на качествено все по-сложни връзки. Като следствие от тези процеси се повишава ролята на комуникацията като средство за обмен на информация между отделните компоненти на обществената система и между елементите им вътре в тях. За да има комуникация, е необходимо наличието на семиотична система (например естествен език). Съвременното развитие на обществото и научно-техническата революция са оказали и продължават да оказват силно въздействие на езиковото развитие и езиковата ситуация в света. Езикът си остава основно средство за общуване, но се засилва неравномерното разпределение на езиците по сфери на комуникация (наука, техника, художествена литература, изкуство, средства за масова информация и др.), по функционално развитие и използване в обществото (има се предвид наличието на група езици, предназначени за международно общуване, т.нар. международни езици; работни езици в ООН). Решаваща роля в езиковата комуникация на съвременния етап играе нейната писмена форма. Като доказателство за това може да послужи огромният поток от публикации в областта на техническите, естествените и хуманитарните науки.

Отчитайки увеличаващия се обмен на информация в писмена форма и ролята на международните езици (в нашия случай – руския език) в този процес, може да се съди за необходимостта и особената актуалност на овладяването от студентите русисти и на графичната система на руския език, по-конкретно – на руската пунктуация, на-

* Публикувано в: Комуникации в науката. Материали от Младежка школа по наукознание и научна информация – Приморско, 10–16 юни 1985. София, 1987. С. 151–156.

ред с всички други системи на системата „руски език“. Крайна цел на обучението по руски език е последният да започне да изпълнява същата комуникативна функция, каквато и родният език.

Процесът на писмена комуникация може да бъде разделен условно на три етапа: пораждање на текст – изразяване на текста в писмена форма – възприемане на текста [Котов, Курбаков 1983: 6]. Пунктуацията участва във втория етап на комуникативния процес – в графичното представяне на текста. Необходимо е първоначално да бъдат изяснени принципите на руската пунктуация. В основата си тя съдържа три принципа: „структурен“, „смилов“ и „интонационен“. Тези принципи действат в единство, при спазване на определена йерархия. При анализиране на взаимодействието помежду им е необходимо да се отчитат два възможни подхода (условно деление): комуникацията от гледна точка на пишещия и комуникацията от гледна точка на четящия [Пеньковский, Шварцкопф 1979: 6]. По такъв начин графически представеният текст се явява посредник между тези двама участници в комуникативния процес. От една страна (от гледна точка на пишещия), пунктуацията е средство за изразяване на определен смисъл, за разчленяване на текста или изречението, за представяне на определени структури чрез единствено възможни синтактични модели; а от друга страна (от гледна точка на четящия), определен синтактичен модел и съответно „държашите“ [Паустовский 1980: 256] го препинателни знаци са показатели за определен, заложен в текста смисъл. Интонационният принцип е съпътстващ, второстепенен [Валгина 1983: 16] по отношение на смисловия и структурния. Препинателните знаци не са ноти с точно определена интонационна стойност. Те само сигнализират за определен тип интонация, разновидностите на която са обусловени от смисловата и структурната страна на изказването. Взаимодействието между тези принципи може да се изрази графично по следния начин:

Като илюстрация на гореизложеното могат да послужат следните примери: „*По небу неслись быстрые черные облака*“ (В. Кетлинская). Прилагателните *быстрые* и *черные* по различен начин характеризират определяемото – от гледна точка на скоростта на движение и от гледна точка на цвета. Определението *быстрые* се отнася към съчетанието *черные облака*, а не само към *облака*, т.е. тези прилагателни не са близки по значение и не стават еднородни в синтактично отношение (следователно между тях няма запетайка). В изречението „*Потянулась вялая, глухая, лишенная всякого умственного интереса жизнь*“ (Салтыков-Щедрин) прилагателните *вялая* и *глухая* и причастната конструкция *лишенная всякого умственного интереса* характеризират предмета от една и съща страна. Между тях има и смислова зависимост. Следователно в синтактично отношение тези определения са еднородни (в писмена форма това се отбелязва със запетайка). Водещ в тези примери е смисловият принцип, но това не означава, че не действат и другите два принципа. В изречението „*На заре лишь заяц крадется к норе и, прыгая назад, вперед, свой след запутанный кладет; иногда, во тьме ночной, раздается псов протяжный вой, когда, голодный и худой, обходит волк вокруг гумна.*“ (М. Лермонтов) повечето препинателни знаци са структурно обусловени. Те изпълняват функция на структурен разграничител: фиксират границите на частите на безсъюзното сложно изречение, отделят подчинената част от главната в сложното съставно изречение, фиксират синтактична еднородност, обграждат уточняващи обстоятелства, фиксират край на самостоятелно изречение. Изборът на знак при разгранича-

ване на частите на безсъюзното сложно изречение, при обграждане на уточняващото обстоятелство зависи от смисловите отношения между частите на изречението и между членовете му. Тази смислова функция е вторична. В дадения случай водеща е структурно-разграничителната функция. Интонационният принцип е определящ за избора на знака в изречението от типа: „*Рудолфио!* ... *Рудолфио, у нас с тобой самое красивое имя...*“ (В. Распутин). В дадения случай обръщението може да се отдели със запетайка или с удивителен знак в зависимост от интонацията. Решаваща роля за мястото на знака играе интонацията в случаи като: *Иванов, пришел Петров!* и *Иванов пришел, Петров!*, макар че и тук йерархически най-високо стои смисловият принцип, който ръководи употребата на определен тип интонация.

Разгледаните принципи лежат в основата на руската пунктуация. Те я характеризират като сложна и добре развита система. Усвояването и овладяването ѝ е сложен и продължителен процес. Той предполага не механично заучаване на правилата за употреба на препинателните знаци, а теоретично осмисляне на научните ѝ основи; не „сляпо“ прилагане на правилата, а творчески процес на анализиране на смисъла, структурата и интонационното оформяне на изказването, тяхното взаимодействие. Тоест, пунктуацията не трябва да се наизустява, а трябва творчески да се прилага в зависимост от комуникативната задача.

В работата със студентите русисти е важно руската пунктуация да се представи и съответно да бъде възприета и осмислена като сложна система, която може да бъде оприличена на сфера с добре очертано ядро, обкръжено с периферни слоеве [Гостеева 1975: 3]. Ядрото на тези сфери съдържа базисни пунктуационни правила: те са постоянно действащи и не допускат колебание, варианти и др. Такива правила определят структурно обусловените знаци, позициите на които са достатъчно устойчиви. Периферията съдържа правила, които предполагат отчитане на допълнителни смислови и експресивно-стилистични отгънъци. В звучащата реч те се предават интонационно и са следствие от ситуацията на общуването.

От гореизложеното следва, че обучението на студентите русисти трябва да се организира така, че в началото да бъде усвоено и овла-

дяно ядрото на руската пунктуация, а след това – нейната периферия. Целесъобразно е да се говори за съставянето на поэтапен пунктуационен минимум, който да даде своя дял в достигането на крайната цел на обучението. Последният етап от обучението предполага обхващане на цялата система на пунктуацията от функционално гледище, т.е. анализът да не е „от формата към значението“ („от средствата към функциите“), а „от значението към формата“ („от функциите към средствата“) [Бондарко 1984: 4]. Такъв подход дава възможност в обучението да се прилага принципът на активната комуникативност. В научно-методическата литература по този въпрос съществуват опити за функционална класификация на препинателните знаци ([Бондарко 1984: 102], също и [Пеньковский, Шварцкопф 1979]): препинателни знаци за край на изречението, вътрешни препинателни знаци (разделящи, свързващи, ограждащи), емоционално и експресивно обосновани препинателни знаци и др.

В съответствие с този подход най-ефективни при обучението по пунктуация са следните типове упражнения:

1. Изразително четене на изолирани примери (текст) с обяснение на смисловите отношения.
2. При наличие на аналогия с българския език – превод от руски на български и от български на руски със съпоставяне на смисловите отношения, структурните и информационни особености.
3. Конструиране на изречение по даден структурен образец с определени смислови отношения.
4. Замяна на една синтактична конструкция с друга при максимална възможност за запазване на смисловите отношения.
5. Анализ на графични схеми на изречения.
6. Стилистично-пунктуационен анализ на изолирани примери (текстове).

ЛИТЕРАТУРА

- Бондарко 1984 Бондарко А.В. Функциональная грамматика. Ленинград: Наука, 1984. 136 с.
- Валгина 1983 Валгина Н.С. Трудные вопросы пунктуации. Москва: Просвещение, 1983. 175 с.
- Гостеева 1975 Гостеева С.А. Трудности русской пунктуации. Воронеж, 1975. 355 с.
- Котов, Курбаков 1983 Лингвистические вопросы алгоритмической обработки сообщений (под ред. Р.Г. Котова, К.И. Курбакова). Москва: Наука, 1983. 246 с.
- Паустовский 1980 Паустовский К.Г. Золотая роза // Повести. Рассказы. Минск: БГУ, 1980. 368 с.
- Пеньковский,
Шварцкопф 1979 Пеньковский А.Б., Шварцкопф Б.С. Опыт описания русской пунктуации как функциональной системы // Современная русская пунктуация. Москва: Наука, 1979. С. 5–7.
- Реформатский 1963 Реформатский А.А. О перекодировании и трансформации коммуникативных систем // Исследования по структурной типологии. Москва: АН СССР, 1963. С. 208–215.